

7. Томашевський Ю. "...Писатель с перепуганной душой – это уже потеря квалификации" / Ю.Томашевский// Дружба народов. – 1988. - № 3. – С. 168-189.
8. Урнов Д. Мысль изреченная и скрытая / Д. Урнов// Вопросы литературы. – 1971. - № 7. – С. 53-65.

Дмитрієва І.В.,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ТЕОРІЯ ХУДОЖНІХ МЕТОДІВ В КОНТЕКСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО ЛІТЕРАТУРНИХ ДИСКУРСІВ

Більшість з них, розмірковуючи над визначенням літературного напрямку, називали його перш за все конкретно-історичним втіленням певного методу. Таким чином напрям визначався похідним від художнього методу, а своїм існуванням завдячував конкретним історично-культурним умовам. Ця літературна категорія більше питань, ніж на них відповідає. Хоча наразі більшість науковців саме за допомогою методу обґрунтовують авторські пошуки письменників, які закінчувались у створенні ними літературного твору. Боров називає художній метод наймолодшою з естетичних категорій, яка виникла в сфері радянського літературознавства в 20 – 30 рр. Методом він називає «інструмент пізнання, освоєння тієї чи іншої сфери дійсності (предмет пізнання)», іншими словами «метод – це історично зумовлений тип образного мислення, на формування якого визначальний вплив мають три фактори: естетичне багатство дійсності, світогляд художника і художньо-мислительний матеріал, накопичений в попередні епохи» [1, с. 317]. Цікаво, що надалі, обґрунтовуючи існування різних методів на протязі існування одного історично фіксованого літературного напрямку, Боров стверджує, що така багатоманітність зумовлена «різним світоглядом художників і їх орієнтацією на різні традиції в попередньому мистецтві» [1, с. 318].

Михайлов практично одностайний з думкою Борева щодо появи та генези терміну «методу» в літературознавстві, так він зазначає, що «термін метод був введений в обіг в радянському літературознавстві на початку 30 років...слово метод характеризувало основні принципи художнього відтворення життя в творі мистецтва» [3, с. 10]. Кожевніков в свою чергу звучатиме ще більш практичніше, стверджуючи, що художній метод являє собою категорію «марксистської естетики, що склалася в радянському літературознавстві та мистецтвознавстві в 20-х рр.» [2, с. 219] і, називаючи метод принципом «творчого ставлення художника до пізнаваною дійсності, тобто її перетворення, і тому він не існує поза своїм конкретно-індивідуальним втіленням» [2, с. 219]. Ніколюкін в свою чергу, надзвичайно гармонійно повторить слова Кожевнікова, говорячи, що художній метод є категорією марксистської естетики. Таким чином літературний метод набув свого основного звучання у творчому союзі РАППу - Російської асоціації пролетарських письменників.

Почасти метод в опозиції з категорією літературного напрямку піднімається на щабель вище останнього, являючи собою сутнісну категорію, в той час як напрям являє собою лише конкретно-історичне його втілення. Таким чином метод онтологізується, втрачаючи свою гносеологічно-пізнавальну функцію, або ж більше того отожднюється з поняттям літературного напрямку. Прибічники теорії верховенства літературного напрямку, стверджують, що метод являє собою спосіб освоєння дійсності автором, як відмітить Наливайко – інструмент пізнання дійсності.

Оскільки термін «метод» був принесений в літературознавство з філософії, він має грецьке походження, і означає «напрямок, шлях переходу» таким чином, продовжить Семюель Кольрідж в своєму трактаті «Про метод», автентичне значення методу полягає в прогресивному переході з одного кроку на інший. Хоча правомочність існування творчого методу обґрунтовують відсилками до відомого трактату Семюеля Кольріджа «Про метод», його роздуми не носять вузько літературознавчий характер, але загальнонауковий. В своїй роботі Кольрідж обґрунтовує застосування методу в розробці технічних наук, фізики, хімії та астрономії. Хоча автор і звертається до поняття методу в літературі, розмірковуючи над творчим доробком Шекспіра, однак його розуміння методу носить чисто філософський характер, а в контексті літератури навіть індивідуалістичний. Метод, в трактуванні автора, несе загальнонауковий характер і ніяк не співвідноситься з визначеннями, запропонованими теоретиками літератури.

В контексті радянського літературознавства термін метод був введений для того, щоб теоретично обґрунтувати правомірність реалізму, і розглядався як нерозривна єдність методу та

світогляду письменника. Таким чином всі реалістичні письменники, послуговуючись одним методом були подібні у своєму світогляді, який втілювався в літературних творах. Тогочасне літературознавство особливо підкреслювало свідомість та продуманість втілення літературного методу автором. Однак, Михайлов розмірковуючи над творчістю Бальзака, відмітить, що реалістичний метод часто вступав в конфлікт з світоглядом самого, здавалось би реалістичного автора. Знаючи, що Бальзак був прихильником Французької аристократії, навіть тоді було б недоцільно не визнати нетиповість та реакційність його світоглядних установок, що рефлектувало на особливостях, та «нереалістичності» деяких його творів. Таким чином, творчий метод, який так зручно розмістився на вершині літературознавчих класифікацій того часу, постає агресором по відношенню до самого письменника. Таким собі оккупантом його свідомості та притіснювачем власних поглядів автора. Адже, реалістичний метод априорі ніс в собі певні світоглядні установки, які не завжди співпадали з позицією автора, тому і так звані “перемоги реалізму здобувались наперекір знанням, волі та бажанням самого письменника” [3, с. 11].

Певним чином метод перетворюється в незмінну, чітку, дещо механічну категорію, яка існує сама по собі і не завжди співзвучна з світоглядом самого автора. В зв'язку з тим, що тогочасна ідеологія оспівувала реалістичний метод, як один з таких, що має право на реальне та істинне осмислення дійсності, всі інші методи, які певним чином відрізнялися від реалістичного називалися сукупно романтичним методом, який розглядався, як неправдиве, дуже суб'єктивізоване відображення реальності. Іншими словами романтичний метод не був шанованим гостем в реалістичноцентричному олімпі тогочасного літературознавства. Таким чином вся світова література була усвідомлена, як така, де тяжкий шлях торує собі реалістичне мистецтво, в той час все інше розглядалось як антиреалістичне мистецтво. Таким чином, можна припустити, що категорія літературного методу була створена та націлена на обґрунтування реалізму, “це поняття аж ніяк не було розраховане на всі творчі методи, скільки б не існувало їх в історії, цілком очевидно, що воно було задумано по мірі і масштабу реалізму 19 століття” [3, с. 14].

Скерувавши нашу увагу до західноєвропейського літературознавства та американістики, то можна помітити різку відмінність в побудові класифікаційних систем в порівнянні з вітчизняним літературознавством та теорією літератури східно-європейських країн. Якщо звернутися до шанованих праць з історії літератури США, то відома та достатньо авторитетна робота «Теорія літератури» Уелека та Уоррена оминає згадкою літературний процес та його складові компоненти, зупиняючись лише на понятті стилю, в той час як термін «літературний напрям» не згадується, тим паче категорія «художнього методу». Окремим пунктом у роботі фігурує тема літературної історії та авторські розмірковування щодо можливості її побудови. Однак, згадуючи ті чи інші теорії побудови історії літератури, автори оперують загальними поняттями, не вдаючись в конкретні періодизаційні побудови. Так лише згадуються так звані великі та малі групи, в складі яких розвиваються окремі твори, буде відзначено, що задача історії літератури полягає в тому, щоб “показати розвиток творів мистецтва в складі малих та великих груп, підібраних за яким-небудь загальним принципом (джерело, жанр, стилістичний тип, лінгвістична традиція)” [5, с. 272]. Автори, розмірковуючи, лише пропонують поняття періоду, як відрізок часу у всій його історичній повноті, під час існування якого “задає тон певна система літературних норм і образців, і типів художньої умовності” [5, с. 283]. Таким чином, називаючи кожен твір мистецтва не представником якогось виду, а частиною, яка в сукупності з іншими літературними творами утворює так званий період. Період поставав не абстрактною категорією, а дійсно часовим відрізком, під час якого певна схема найповніше реалізується, однак “період – це відрізок часу, в якому нам бачиться певна єдність; абсолютно очевидно ця єдність може бути тільки величиною відносною” [5, с. 283]. Отже, в кожному періоді спостерігаються рудименти попередніх та зародки наступних. Саме такими періодами автори називають Ренесанс, класицизм, романтизм, символізм та барокко, додаючи, що і на той час питання таких класифікацій є достатньо дискусійним, і єдність поглядів на це питання навряд чи можна досягнути, оскільки в теоретичних положеннях до сих пір царює сумбур та понятійна невизначеність.

Подібна ситуація виникає з іншими авторитетними роботами, присвяченим теорії літератури, так «Путівник Блеквела по теорії літератури» (The Blackwell Guide to Literature Theory) взагалі не згадує періодизаційні терміни, більше концентруючись на структуралістських та постструктуралістських літературних школах та персоналіях. «Словник літературних та тематичних термінів за редакцією Едварда Квіна» також не дає визначення методу. Щодо напрямку, то автор збірника через цю категорію дає визначення різноманітним поняттям, називаючи напрямом кельтську

літературу, романтизм, дада, екзистенціалізм, футуризм, гарлемський ренесанс. Категорія методу згадується лише у визначенні поняття соціалістичного реалізму. Подібна ситуація має місце з «Словником літературних термінів Абрамса» та «Словником літературних термінів Девіда Міккіса», де поняття методу взагалі не згадується, в той час як літературний напрям визначається через різноманітні літературні періоди, які у вітчизняному літературознавстві співвідносяться як епоха, напрям, течія, школа і т.д.

Достатньо потужна праця «Реабілітація літературної теорії» Кхаледа Бесбеса, яка пропонує новий погляд на теорію літератури нічого нового не згадує про напрям або метод як основні компоненти літературного процесу. «Вступ до літератури, критики та історії» Ендрю Беннета та Нікодаса Роя, яка пропонує достатньо глибоке вивчення важливих літературних явищ, відводячи для кожного окремих розділ, не згадує про літературні періодизації. Більшість праць та монографій з теорії літератури центруються на новій критиці, постструктуралістських школах та постколоніальних та феміністичних студіях. Так в цьому ключі маємо багатогранну працю Ганса Бертенса «Основи літературної теорії» та «Критичну теорію сьогодні» Луїса Тайсона. Достатньо авторитетна праця «Вступ до літературної теорії» Террі Іглтона ніяким чином не концентрується на чисто літературних категоріях. «Антологія теорії літератури» за редакцією Джулі Рівкін та Мішеля Района пропонує глибоке дослідження теоретичних поглядів на розвиток літературної теорії, розпочинає свої роздуми з російських формалістів, структуралізму, розглядає феноменологію, постмодерністські та постструктуралістські школи, особлива увага також відводиться психоаналізу, гендерним та расовим аспектам, однак питання літературної періодизації не піднімається.

З таких позицій цікаво виглядає питання існування поняття художнього методу у вітчизняному літературознавстві, якби воно раніше було звільнене від партійного диктату та ідеологічної пропаганди. Чи дійсно ідея творчого методу являє собою лише рудимент радянського літературознавства, якщо достатньо авторитетні роботи зарубіжних критиків майже не згадують або ж торкаються до цього терміну достатньо побіжно, і лишень в прив'язці до радянського літературознавства? Адже «недосконалість марксистської концепції породжувала... і вульгарну ідею діалектично-матеріалістичного методу художньої творчості» [1, с. 233]. Федотов називає цю категорію «нав'язаною зверху» і стверджує, що втиснення її поряд з іншими літературними термінами було зроблене з метою звільнення його від ідеологічної нормативності та чіткою регламентації, звільнити її від прикусу войовничої ідеї РАШПовців, а кращим способом реабілітації цього поняття став «розгляд її поряд з іншими, менше одіозними категоріями, такими як «тип творчості», «художня система», «стиль» [1, с. 233]. Чи відповідають сучасні поняття літературного процесу потребам сучасного часу, особливо, беручи до уваги розвиток зарубіжної літературної критики? Цікаво, що Черновінаєнко в свій час впевнено відмітить, що необхідність формування нової базової категорії літературного процесу вже давно має втілитися в дійсність. В такому контексті співзвучно звучатиме думка Марковича, який достатньо критично ставиться до наявних періодизаційних термінів, стверджуючи, що «Необхідно звільнити нашу свідомість від повинності мислити обов'язково в руслі таких понять, як «романтизм», «реалізм», «символізм», «сентименталізм» і т.д.», тому що «отримана свобода як раз і дозволить нам врахувати дію інших сил та факторів» [4, с. 30].

Література:

1. Боров Ю. В 2-х т. Т. 1 - 5-е изд., допол.- Смоленск: Русич, 1997.- 576 с.
2. Литературная энциклопедический словарь / Под ред. В.М. Кожевникова. - М.: Советская Энциклопедия, 1987. - 751 с.
3. Михайлов А.В. Методы и стили литературы.- М.: ИМЛИ РАН им. А.М.Горького, 2008. - 176 с.
4. Маркович В.М. Вопрос о литературных направлениях и построение истории русской литературы XIX века //Известия/РАН. Отд. литературы и языка. 1993. № 3. С 26-32
5. Теория литературы/ Под ред. Уэллека Р. и Уоррена О. М.: Прогресс,1978.-123 с.